

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**A FENNTARTHATÓ TURIZMUS VIDÉKFEJLESZTÉSI
ÖSSZEFÜGGÉSEI AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓ PÉLDÁ-
JÁN**

Dr. Vargáné Csobán Katalin

Témavezető:
Dr. Kuti István
egyetemi docens

DEBRECENI EGYETEM
Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Is-
kola

Debrecen, 2010

1. BEVEZETÉS

Magyarországon a turizmus a gazdaság egyik húzóágazatának tekinthető, a vidéki területeken pedig nemritkán az egyetlen kitörési pontként tartják számon. Vitathatatlan gazdasági előnyei mellett azonban számolni kell negatív környezeti és társadalmi hatásaival. Az ágazat hosszú távú sikerességének záloga a fenntartható fejlődés elveinek érvényre juttatása a turisztikai fejlesztések során.

A „fenntartható turizmus” mind gyakrabban használt fogalom. Nemritkán megjelenik a tervezés különböző szintjein készített dokumentumokban, stratégiákban, tervekben, az azokhoz kapcsolódó pályázatokban, de a szakmai és tudományos körökön kívül a hétköznapi szóhasználatban is. A hazai turizmus tervezésének alapdokumentuma, a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia hangsúlyozza: „A fenntarthatóságnak azt kell jelentenie, hogy a turizmus alapjául szolgáló erőforrások, valamint a turizmus által érintett személyek a hasznosításon keresztül ne szenvedjenek el olyan hatásokat, amelyek visszafordíthatatlan negatív folyamatokat indítanak el.” (Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia, 2005 p.11.)

A fenntartható turizmus fogalmának megalkotása és folyamatos pontosítása, átdolgozása mellett az elmúlt évtizedben egyre inkább előtérbe került a turizmus által okozott *hatások, változások mérésének igénye* is. Ahogyan a fent idézett stratégia fogalmaz: „Magyarországon a 'fenntartható turizmus', illetve a fenntartható turisztikai fejlesztés csak elméletben létezik. Vannak különböző kezdeményezések, de nem létezik olyan indikátorrendszer, amely alapján adott fejlesztésről, szolgáltatóról, vagy desztinációról megállapítható lenne, hogy a fenntarthatóság elveit figyelembe véve működik, és nem is létezik erre vonatkozóan átfogó iránymutatás.” (Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia, 2005 p.11) Napjainkban hazánkban is számos kutató foglalkozik közvetve vagy közvetlenül a turizmus fenntarthatóságának értékelésére alkalmazható modell, rendszer kidolgozásával. (lásd pl.: Kovács és mtsai, 2006; Kósi – Baranyi, 2006; Dávid – Baros, 2009)

Ugyanakkor a fogalom definiálása és a koncepció gyakorlatba való átültetése között véleményem szerint hiányzik egy lépcsőfok. Ahhoz, hogy a fenntarthatóság elérendő célként jelenjen meg a turizmus érintettjei körében, széles körben ismerniük kell annak fogalmát, alapelveit, valamint *pozitív attitűdöt kell tanúsítaniuk* gyakorlati aspektusai iránt.

Különösen fontos, hogy a turizmus helyi szintű tervezéséért, fejlesztéséért, menedzseléséért felelős helyi önkormányzati képviselők, helyi döntéshozók, – akik a jövőben felvállalhatják a fenntarthatóság értékelésének feladatát is – ismerjék és alkalmazzák a fenntartható turizmus követelményeit, valamint tudatában legyenek kulcsfontosságú szerepüknek a fenntarthatóság megvalósítása terén.

2. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI, TÉMALEHATÁROLÁS ÉS AZ ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

Kutatásom *fő célkitűzése* a helyi döntéshozók attitűdjeinek megismerése a turizmus fenntartható fejlesztésével kapcsolatban az Észak-alföldi régió településein. Egyrészt a fenntartható turizmussal kapcsolatos ismereteiket kívánom felmérni, másrészt pedig a fenntartható turizmus különböző aspektusai, a turizmus lehetséges környezeti, gazdasági és társadalmi hatásai iránt tanúsított attitűdjeik megismerésére törekszem.

A helyi döntéshozók attitűdjeinek megismerése több szempontból kiemelkedő fontosságú. Napjainkra egyértelművé vált, hogy a gazdasági ágazatok fejlődésének fenntarthatósága elképzelhetetlen tudatos tervezés nélkül. A nemzeti, regionális és helyi szintű tervezés kulcsszereplői a kormányzatok. A helyi önkormányzatok, részint a központi akarat megvalósítóiként, részint pedig a helyi viszonyok alapos ismerőiként *különösen hatékony eszközökkel rendelkeznek* a fenntarthatósággal összefüggő feladatok teljesítéséhez. A tervezésen túl lehetőségük van lépéseket tenni a fenntartható fejlődés gyakorlati megvalósítása érdekében: befolyásolhatják a turizmus többi érintettjét, a helyi közösséget, a vállalkozásokat, a turistákat, ösztönözhetik és koordinálhatják együttműködésüket, növelve annak eredményességét. A helyi döntéshozók cselekedeteinek hátterében, többek között, fenntarthatósággal kapcsolatos ismereteik, attitűdjeik állnak. Ezeknek a megismerése fontos és érdeklődésre számot tartó területe a turizmuskutatásoknak.

Ahhoz, hogy *elsődleges célomat* – a helyi döntéshozók attitűdjeinek megismerését – elérhessem mindenekelőtt szükségesnek tartottam a fenntartható turizmus fogalmának pontos lehatárolását. Mivel azonban a „fenntartható turizmus” jelentése nem egyértelmű, és a szakirodalomban megfogalmazott leírásai korántsem egybehangzók, kutatásom további területévé a fenntartható turizmus fogalmi megközelítéseivel kapcsolatos tudományos eredmények áttekintése és összefoglalása vált. A fogalom definícióinak elemzésén túl célom, hogy meghatározzam azokat a komponenseket, amelyek összességében alkotják a „fenntartható turizmus” koncepcióját. Ezt a törekvésemet elsősorban az indo-

kolja, hogy a fenntarthatóság eléréséhez ezek az „összetevők” adhatnak biztosabb iránymutatást a turizmus érintettjei számára, így a gyakorlati megvalósítás szempontjából jelentőségük kiemelkedő.

Feltételezhető, hogy ha a helyi döntéshozók különböző mértékben is vannak tisztában a fenntartható turizmus fogalmával, netán egyáltalán nem ismerik azt, mégis tanúsíthatnak ennek megfelelő attitűdöket, így pedig a tervezés, fejlesztés során helyes döntéseket hozhatnak. Célom, hogy rávilágítsak az esetleges tudásbeli hiányosságokra, az attitűdök megismerésével pedig feltárjam a fenntarthatósággal nem összeegyeztethető viszonyulást a döntéshozók részéről, azért, hogy változtatásokat javasolhassak.

A kutatás alapkonceptiója az elméleti ismereteken kívül a nemzetközi szakirodalomban gyakran publikált *lakossági* attitűdvizsgálatokból ered. A kormányzat érintettjeinek, a *politikai döntéshozóknak* a megkérdezése a fenntartható turizmus témájában még a külföldi szakirodalomban is lényegesen ritkább. Ezen a területen elsősorban egy turizmusért felelős önkormányzati tisztségviselők körében készített brit felmérésre támaszkodtam. (Godfrey, 1998) Mivel tudomásom szerint hazánkban eddig nem készült ilyen témájú felmérés, így az újszerű eredményeket hozhat, mindemellett a vizsgálat eredményei hozzájárulhatnak a turizmus tervezésének és fejlesztésének elméleti megalapozásához.

Jelen kutatásom nem terjed ki a turizmus többi érintettjének attitűdjeire elsősorban anyagi és időbeli korlátok miatt, valamint elsősorban nem a helyi önkormányzatoknál dolgozó turisztikai szakembereket, referenseket kérdeztem meg, egyrészt mivel kevés önkormányzat alkalmaz önálló turisztikai tisztségviselőt, másrészt mivel a turizmus fejlesztését befolyásoló nagyobb hatású döntések az önkormányzati képviselőtestületekben születnek, szülehetnek. Ugyancsak nem tárgya kutatásomnak az Észak-alföldi régió helyi döntéshozói attitűdjeinek összevetése a régió önkormányzatai által a fenntarthatóság érdekében használt eszközökkel, az intézkedések eredményeivel.

Terjedelmi korlátok miatt nem elemeztem a turizmust érintő különböző szintű fejlesztési stratégiákat a fenntarthatóság szempontjából, holott ezek a dokumentumok tájékoztatják, befolyásolják az érintetteket, a helyi szintű stratégiák pedig – legalábbis bizonyos mértékig – tükrözik a helyi döntéshozók ismereteit, attitűdjeit. Ugyancsak hely hiányában nem szenteltem külön fejezetet a turizmus környezeti, társadalmi és gazdasági hatásai tárgyalásának sem. Úgy vélem, ezt a területet a hazai szakirodalomban viszonylag alaposan feltárták. (lásd pl. Puczko – Rátz, 2002)

Napjainkban számos szervezet és kutató foglalkozik a fenntartható turizmus mérésével, értékelési modellek kidolgozásával és gyakorlati alkalmazásával. Kutatásom során nem volt célom a helyi döntéshozók ismereteinek felmérése a fenntartható turizmus mutatószámaival kapcsolatban, egyelőre az értékelés sikerességének előfeltételét jelentő döntéshozói tudásszintet és attitűdöket kívántam megismerni.

Összegzésképpen, a kutatási probléma fő kérdéskörei a következők:

1. A fenntartható turizmus fejlődés/fejlesztés fogalmának áttekintése, tisztázása a nemzetközi és a hazai szakirodalom tükrében.
2. A teherbíró képesség mint a fenntartható turizmus gyakran idézett elemének szakirodalmi vizsgálata, a fogalmi megközelítések és a mérési módszerek áttekintése.
3. A fenntartható turizmus indikátorainak és értékelési módszereinek áttekintése.
4. A turizmus legfőbb érintettjeinek (a helyi lakosság, a turisták, a turisztikai ipar és a kormányzat) szerepének lehatárolása a turizmus fenntartható fejlesztésében, különös tekintettel a kormányzat által használható eszközökre.
5. Az Észak-alföldi régió helyi döntéshozói attitűdjeinek felmérése a turizmus fenntartható fejlesztésével kapcsolatban.

A szakirodalom áttekintésekor mindvégig a *döntéshozókra* kiemelten vonatkozó részeket hangsúlyozom. Továbbá munkám során célom, hogy a hazai szakirodalomban eddig fel nem tárt területeket vizsgáljam a *nemzetközi* publikációk alapján.

A kutatás módszertana

A fenntartható turizmus vidékfejlesztési összefüggéseinek feltárása érdekében a téma komplexitása miatt több módszert alkalmaztam, melyek között *elsődleges* és *másodlagos* kutatási módszerek is voltak.

Szekunder kutatás keretében végeztem el a fenntartható turizmus fogalmi összetevőire, a teherbíró képességre, a fenntarthatóság indikátoraira, valamint a fenntartható turizmus érintettjeinek szerepére vonatkozó nemzetközi és hazai szakirodalom *kritikai, összehasonlító elemzését*. A szekunder elemzés során mindvégig törekedtem arra, hogy egyrészt a legfrissebb szakmai publikációkat, másrészt pedig az eddig magyar nyelven meg nem jelentetett eredményeket dolgozzam fel. Mivel hazánkban a fenntartható turizmusra vonatkozó kutatások irodalma viszonylag szűk körű, ezért különösen fontosnak tartottam a gazdag és gyors ütemben gyarapodó angol nyelvű szakirodalom megismerését, és a témára vonatkozó eredmények közlését. Vállalásom teljesítését jelentősen megkönnyí-

tette, hogy 2006 tavaszi félévében egy szemesztert az Amerikai Egyesült Államokban, az Indiana University-n tölthettem, ahol az irányadó nemzetközi szakirodalom teljes mértékben hozzáférhetővé vált számomra.

Ugyancsak *másodlagos* források alapján végeztem el az Észak-alföldi régió *turisztikai szempontú elemzését*. Az elemzésben felhasznált statisztikai adatok a 2008. évre vonatkoznak, részben azért, mert a kutatás lezárásakor ezek voltak a Központi Statisztikai Hivatal által nyilvánosságra hozott legfrissebb végleges adatok. Ezen kívül az empirikus kutatás keretében végzett kérdőíves felmérés szintén ebben az évben történt, melynek eredményeit a 2008. évi adatok és tények tükrében érdemes értékelni.

A feldolgozott szakirodalom alapján megállapítottam, hogy a nemzetközi kutatások viszonylag kevés figyelmet fordítanak a fenntartható turizmus érintettjei közül a *helyi önkormányzatok képviselői, a helyi döntéshozók* véleményének, attitűdjeinek, viselkedésének megismerésére, annak ellenére, hogy kiemelt szerepüket a fenntarthatóság terén számos publikáció hangsúlyozza. A többi érintett, különösen a lakosság és a turisták percepcióinak, attitűdjeinek felmérése lényegesen gyakrabban képezi a kutatások tárgyát. Mindamellet, hogy a helyi döntéshozók ismereteinek, véleményének és attitűdjeinek komplex feltérképezése a külföldi szakirodalomban is meglehetősen ritka, hazánkban – tudomásom szerint – eddig teljességgel feltáratlan terület. Ilyen módon a jelenlegi, az Észak-alföldi régió helyi döntéshozói körében végzett kutatás hiánypótlónak és úttörő jellegűnek tekinthető.

Ebben a témakörben az értekezésemben felhasznált *primer adatok* saját kérdőíves felmérésemből származnak. 2008. januárja és augusztusa között az Észak-alföldi turisztikai régió 364 településének önkormányzatához elektronikus úton, valamint személyes megkeresés által juttattam el önkitöltős kérdőívet. A nem értékelhető, illetve az önkormányzatoknál dolgozó, de helyi döntéshozónak nem tekinthető személyek által kitöltött kérdőívek eltávolítása után az elemzésbe 123 kérdőív került bele, mely a régió 93 településéről származott.

Ennek a *kvantitatív kutatásnak* az előzményeként említhető, hogy a 2006-os USA-beli ösztöndíjam ideje alatt közös kutatásban vettem részt Dr. Cem Basman professzorral, az Indiana University, Department of Recreation, Park, and Tourism Studies munkatársával. Az amerikai egyetemen végzett felmérésünk során közvetlen tapasztalatokat szereztem a kérdőíves felmérés előkészítése és lebonyolítása terén. A kutatásunkat lehetővé tévő többlépcsős, szigorú engedélyeztetési eljárás során pedig szembesülnöm kellett az empirikus felmérésekre vonatkozó etikai szempontok fontosságával is.

Az értekezésem részét képező észak-alföldi empirikus kutatás témájának megfelelően, a szubjektív jellegű adatok felmérésére alkalmazható módszerek közül – az *ismeretek és a vélemények felmérése* mellett - az *attitűdvizsgálatot* választottam. Ennek fontosságát régóta többen hangsúlyozzák. Halász és munkatársai már 1979-ben felhívták a figyelmet arra, hogy „az attitűdmérés az empirikus társadalomkutatásnak rendszeres formában, magasra törő módszertani igényekkel kidolgozott fejezete.” (Halász és mtsai, 1979 p.20) Széles körben való használatát többek között az indokolja, hogy az attitűdök meghatározzák a viselkedést, így a várható társadalmi jelenségek előrejelzése szempontjából különösen érdekesek. Általános értelemben az attitűdvizsgálatok a *társadalmi tudat* viszonyainak alaposabb megismerését szolgálják. Az attitűdméréssel az empirikus társadalomkutatás számára világossá válhatnak az értékelő viszonyulásokban rejlő *egyéni és társadalmi értékek*, amelyek ismerete hozzájárul a *társadalmi valóság* összefüggéseinek megértéséhez, illetve annak tudatos alakításához. (Halász és mtsai, 1979)

Az attitűdvizsgálatok különösen elterjedtek a pszichológia, ezen belül a szociálpszichológia, valamint a szociológia tudományágában, de a gazdálkodástudományok közül a marketing is gyakran használja, ugyanakkor a turizmuskutatás interdiszciplináris jellegének köszönhetően a módszer kiválóan adaptálható a turizmus céljainak megfelelően is. A turizmus rendszerének vizsgálata során a kutatók nemritkán kölcsönöznek módszereket más diszciplínáktól, hiszen a turizmus számos más tevékenységgel és tudományággal szoros kapcsolatban áll, így például a földrajzzal, politológiával, szociológiával, stb. A turizmus kutatásának módszertani hátterét kiválóan jellemzi az az állítás, mely szerint „a turizmus vizsgálata során a megismerés tárgya (pl. látogató és tevékenység) és nem a megismerés módja (mint a tudományágaknál) a különbségtevő tényező.” (Tribe, 1997 pp. 653 idézi Puczkó, 1999) A turizmuskutatásokban különösen gyakran alkalmaznak attitűdvizsgálatokat a turisták, illetve a lakosság körében a percepciók teherbíró képesség megállapítása céljából.

Az empirikus társadalomkutatásban az attitűdök mérésének módszertanilag nagy hagyományokkal rendelkező és tudományosan megalapozott eszközei a különböző típusú *skálák*. Kutatásom során az ún. *Likert típusú skálát* használtam az Észak-alföldi régió helyi döntéshozói attitűdjeinek felmérésére. Az általam összeállított ötfokozatú Likert-skála a vizsgált attitűdtárgyra, azaz a fenntartható turizmusra vonatkozó állításokat tartalmazott, melyek egy része kedvezőnek, más része kedvezőtlennek tűnt az attitűdtárgyval szemben. A skálaszerkesztés szabályainak megfelelően a vizsgált téma öt dimenzióját különítettem el, az egyes tételeket pedig ezekhez az elemzési dimenziókhoz rendeltem. A tételek főként az értékelő viszonyulásra vonatkoztak, de voltak közöttük ismere-

tekre (a helyi döntéshozók személyes tudására, gondolkodásmódjára) és viselkedési módokra vonatkozóak is, hiszen az attitűdök érzelmi, gondolati és viselkedéses komponenseket is tartalmaznak. (Szokolszky, 2004) A válaszadóknak ezekkel az állításokkal kapcsolatban kellett kinyilvánítaniuk egyetértésüket vagy elutasításukat. A Likert-skála az *intervallumskálák* közé tartozik, így értékelésére az alapstatisztikai módszerek megfelelőek. Az adatokból számított átlag megmutatta, hogy a válaszadók összességében hogyan értékelték a vizsgált tényezőket. Az attitűdkatalógusban az átlagok alapján az állításokat sorba rendeztem, amely így szemléletesen mutatja a helyi döntéshozók fenntartható turizmussal kapcsolatos attitűdjeit, és megalapozta a fenntartható turizmus vidékfejlesztési összefüggéseire vonatkozó következtetéseket.

A kérdőíves felmérés segítségével *elsődleges* információkhoz jutottam a helyi döntéshozók fenntartható turizmussal kapcsolatos ismereteire és véleményére vonatkozóan is. A kérdőívben *nyílt kérdés* vonatkozott a döntéshozók ismereteire a fenntartható turizmusfejlesztés fogalmával kapcsolatban, melyekre jól kategorizálható válaszok születtek. A helyi döntéshozók véleményének megismerésére *zárt kérdések* irányultak, amelyekben a turizmus hatásaira vonatkozó tényezők szubjektív fontosságon alapuló rangsorolására kértem a válaszadókat. A lehetséges hatások közül a szakirodalmi források alapján választottam ki pozitív és negatív hatásonként nyolcat, melyek bekövetkeztét a régió turizmusának fejlődése során valószínűbbnek tartottam. Az *ordinális skálák* kvantitatív különbségre vonatkozó információkat közölnek, és mivel az ordinális értéksorban az értékek közötti távolságok egyenlőnek feltételezhetők, így az eredményekből átlag is számítható volt. A kapott eredmények összhangban voltak az attitűdvizsgálat eredményeivel, megerősítették azokat. Az adatok feldolgozása az SPSS 13.0 statisztikai program segítségével történt.

3. AZ ÉRTEKEZÉS FONTOSABB EREDMÉNYEI, MEGÁLLAPÍTÁSAI

Kutatásom eredményeit és fontosabb megállapításait a tárgyalta fejezetek sorrendjében mutatom be.

3.1. A fenntartható turizmusfejlődés fogalmának értelmezései

Az elméleti háttér elemzése előtt kitérek a fenntartható turizmusra vonatkozó kifejezések használatára, azért hogy a továbbiakban elkerüljem a fogalmak jelentése, értelmezése kapcsán felmerülő esetleges félreértéseket. Disszertációmban az angol „*sustainable tourism development*” kifejezés magyar megfelelőjeként a „*fenntartható turizmusfejlődés*”, illetve a „*fenntartható turizmusfejlesztés*” kifejezéseket használom az adott kontextustól függően. Élve a magyar nyelvben lehetséges megkülönböztetés eszközével a „*fenntartható turizmusfejlődés*” kifejezést alkalmazom, amennyiben spontán, nem tervezett folyamatról van szó. Ha viszont tudatos, tervezett változásra vonatkozik a leírás, úgy a „*fenntartható turizmusfejlesztés*” fejezi ki pontosabban a „*sustainable tourism development*” jelentését.

Ezen kívül az angol szakirodalomban széles körben használt „*sustainable tourism*” kifejezés mintájára dolgozatomban megjelenik annak magyar változataként a „*fenntartható turizmus*” kifejezés is. Ez rövidebb, tömörebb, ugyanakkor nem teszi lehetővé a különbségtételt a fejlesztés és a fejlődés között, ezért tehát mindkettő szinonímájaként használom.

Dolgozatomban mindenekelőtt fenntartható turizmus definícióit, alapelveit, főbb jellemzőit rendszereztem, kitérve a fogalom változásaira, valamint a koncepció kritikai értékelésére is.

A számos definíció közül példaként a Turizmus Világszervezet (WTO) *fenntartható turizmusfejlődés* definícióját idézem, melyet csaknem egy évtizeddel a Brundtland-jelentés *fenntartható fejlődés* meghatározásának közzététele után, kétségkívül annak mintájára alkottak meg:

„A fenntartható turisztikai fejlesztés egyrészt kielégíti a jelenlegi turisták és fogadó területek szükségleteit, másrészt védelmezi és növeli a jövő lehetőségeit. Az elképzelések szerint lehetővé teszi az erőforrások olyan módon történő menedzselését, hogy miközben az emberiség kielégítheti gazdasági, társadalmi és esztétikai igényeit, ugyanakkor megőrizheti az alapvető ökológiai folyamatokat, a biológiai változatosságot és az életet

fenntartó rendszereket, valamint a különböző népek és csoportok kulturális integritását is.” (WTO, 1998 p.21)

A koncepció pontosításának kérdése a mai napig a kutatók, valamint a turisztikai világszervezet érdeklődésének homlokterében maradt. A WTO 2004-ben publikálta a fogalom legutóbbi leírását, melyből több gyakorlati következtetés is levonható a döntéshozók számára. Mindenekelőtt leszögezi, hogy a fenntartható turizmusfejlesztési elvek és gyakorlati javaslatok a turizmus minden típusára, minden desztinációban alkalmazhatók, nem csupán bizonyos turizmustípusok esetében. A fenntarthatósági alapelvek a turisztikai fejlesztés környezeti, gazdasági és szocio-kulturális aspektusaira utalnak, és e között *a három dimenzió között megfelelő egyensúlyt kell létrehozni a hosszú távú fenntarthatóság biztosítása érdekében*. A fenntartható turizmusnak optimálisan kell kihasználnia a környezeti erőforrásokat, fenntartva az alapvető ökológiai folyamatokat, hozzájárulva a természeti örökség és a biodiverzitás fenntartásához. Tiszteletben kell tartania a fogadóközösségek szocio-kulturális azonosságát, meg kell őriznie az épített és élő kulturális örökségüket, tradicionális értékeiket, valamint hozzá kell járulnia az interkulturális megértéshez és toleranciához. A gazdasági aspektust illetően a meghatározás szerint a turizmusnak életképes, hosszú távú gazdasági működést kell biztosítania, ezen belül minden érintett számára igazságosan kell társadalmi és gazdasági előnyöket nyújtania, ideértve a stabil foglalkoztatási és jövedelemszerzési lehetőségeket a fogadóközösségek számára.

A leírás kiemeli, hogy a fenntartható turizmus fejlesztés megköveteli minden érintett informált részvételét, valamint ehhez kapcsolódóan erős politikai vezetést, amely el tudja érni a széleskörű részvételt és a konszenzus kialakítását. A WTO definíciója azt is hangsúlyozza, hogy a fenntartható turizmus olyan megszakítás nélküli folyamat, amely szükségessé teszi a hatások állandó nyomon követését, és az esetleges megelőző és/vagy helyreigazító beavatkozások végrehajtását is. Végül pedig kitér a turisták szerepére is, megerősítve, hogy a fenntartható turizmus nem képzelhető el a turisták elégedettsége nélkül. A meghatározás szerint fel kell hívni a turisták figyelmét a fenntarthatóság kérdéskörére, és ösztönözni kell őket a fenntarthatóság gyakorlati megvalósítására. (WTO, 2004a)

A befolyásos turisztikai világszervezet definícióján kívül az 1990-es évek óta napjainkig számos meghatározás látott napvilágot, melyek eltérnek kidolgozottságukban, a fő hangsúlyokban, de alapvetően a Brundtland-jelentés fenntartható fejlődés fogalmára épülnek. Egyaránt foglalkoznak a környezeti erőforrások jelentőségével, de kiterjednek

a fenntarthatóság hárompilléres megközelítésének másik két elemére, azaz a társadalmi és a gazdasági oldal szerepére is.

A fogalmi lehatárolás áttekintésekor megemlítettem, hogy vannak olyan vélemények, amelyek – habár a fogalom létezésével egyetértenek, – kétségbe vonják a fenntartható turizmusfejlesztés megvalósíthatóságát. Egyes kutatók szerint elérése inkább vágy, törekvés, de nem mérhető és teljesíthető célkitűzés. (Ko, 2002) Mivel a fenntartható turizmusnak nincs egy egyetemesen elfogadott definíciója, ám a meghatározások között jelentősek az átfedések, jogosnak tűnik a megállapítás, mely szerint a fogalom inkább egy ideológiát, álláspontot képvisel. (Clarke, 1997)

Összefoglalásként megállapítható, hogy fenntartható turizmusfejlődés fogalmának definícióit, annak módosulásait áttekintve bebizonyosodott, hogy a fogalom meghatározása korántsem egységes. Bár jelentősek a meghatározások közötti átfedések, hangsúlybeli különbségek mindenképpen léteznek. A legtöbb definíció, különösen az 1990-es évekből származók, a fenntarthatóság hárompilléres megközelítésén alapulnak, de a WTO legutóbbi, irányadó megfogalmazása is ezt a szemléletet tükrözi. A kutatók, szakemberek és a nemzetközi szakmai szervezetek által publikált definíciók leggyakrabban előforduló elemei a következők:

- a környezet-gazdaság-társadalom érdekeinek egyensúlya,
- a látogatók elégedettsége, minőségi élménye,
- a fogadó közösség életminőségének javítása,
- hosszú távú fejlesztés,
- tervezett, tudatos fejlesztés
- a helyi társadalom részvétele a tervezésben.

Ugyan egységesen elfogadott definíció nem létezik, de ezek az „összetevők” iránymutatásul szolgálnak a gyakorlati fenntarthatóság megvalósításához, ezért fontosságukat tudatosítani kell a turizmus érintettjeiben, különösen a döntéshozókban.

3.2. A teherbíró képesség kérdésköre a turizmusban

A fenntartható turizmus fogalmának vizsgálatát követően a teherbíró képesség koncepciójának különböző aspektusait vizsgáltam. A teherbíró képesség fogalma az 1960-as években jelent meg a turizmus szakirodalmában. Az első definíciók többnyire ökológiai, biológiai szempontból közelítették meg a fogalom meghatározását, mely a későbbiekben fokozatosan bővült ki a társadalmi és gazdasági hatások számbavételével. (O'Reilly, 1986) A teherbíró képességnek számtalan meghatározása született az elmúlt évtizedekben, melyek egyike sem tekinthető általánosan elfogadottnak, és nemritkán

csak árnyalatokban különböznek egymástól. A WTO meghatározása szerint a turizmus teherbíró képességét kifejezi „az a maximális látogatószám, amely egyidőben megjelenhet egy fogadóterületen, anélkül, hogy az a fizikai, gazdasági és szocio-kulturális környezet romlását, valamint a látogatók elégedettségének elfogadhatatlan mértékű csökkenését okozná”. (WTO, 1981)

A koncepció szerint egy desztinációnak nem csupán egyfajta teherbíró képessége lehet. Pearce a teherbíró képesség alapvető három típusát, a *környezeti, fizikai* és *perceptuális/pszichológiai* kategóriákat határozta meg. (Pearce, 1989) O'Reilly *ökológiai, gazdasági, társadalmi* és *észlelési* teherbíró képességről beszél. (O'Reilly, 1986) Más szerzők a teherbíró képesség *fizikai-ökológiai, szocio-kulturális és a politikai-gazdasági komponenseit* különítették el, de egy terület teherbíró képességét egységként kezelik. (Coccosis – Mexa, 2004)

A teherbíró képesség megállapításának központi kérdése annak meghatározása, hogy milyen mértékű turizmus fogadható el egy adott területen. Mind az elméleti jellegű kutatások, mind a turizmus gyakorlati fejlesztése során megjelent a törekvés arra, hogy ez kifejezhető legyen az időegységre, valamint területegységre jutó turisták számával. Ennek a számnak a meghatározásához azonban szükség van a fogadóterület kulcsfontosságú jellemzőinek, mint például a természeti erőforrások, a társadalmi szokások és hagyományok, a helyi gazdaság szerkezetének stb. számbavételére. Az elemzésnek ki kell terjednie a teherbíró képesség különböző típusait befolyásoló tényezőkre, melyek természetesen turisztikai desztinációnként különbözőek lehetnek.

Alapvető probléma a teherbíró képesség mérésével kapcsolatban, hogy nincs egyhangúlag elfogadott, széles körben érvényes definíciója. Nemcsak a turizmus kutatói, hanem a turizmustervezéssel és -fejlesztéssel foglalkozó gyakorlati szakemberek is eltérően értelmezik a fogalmat. Emellett nem létezik egységes, mérhető standard, mint ahogyan nincs általánosan elfogadott indikátorrendszer sem a turizmus fenntartható fejlődésének megállapításához. (Miller, 2001)

Összegezve elmondható, hogy a fenntarthatóság gyakorlati vetületét nemritkán a teherbíró képesség meghatározásával azonosítják. A kutatók a teherbíró képességnek többféle – környezeti, társadalmi, gazdasági, percepciós, pszichológiai – fajtáját különítik el, melyek közül a egyiket sem ajánlatos túllépni a fenntarthatóság érdekében. Egy, a teherbíró képességet kifejező abszolút szám meghatározása többnyire nem lehetséges, de a turizmus hatásainak elemzésekor kialakíthatók olyan küszöbértékek, melyek elérése figyelmeztetheti a turizmus érintettjeit, különösen a döntéshozókat a beavatkozás szük-

ségességére. Ebből következik, hogy a teherbíró képesség hasznos eszköz lehet a turizmus tervezésében és menedzselésében.

3.3. A fenntartható turizmus mérése, értékelése

A fenntartható turizmus értékelésének vizsgálatához áttekintettem az értékelési módszerek alapelveit, az indikátorok szerepét és kiválasztásuk kritériumait, majd röviden bemutatam a fenntartható turizmus néhány lehetséges értékelési modelljét.

A WTO szerint az indikátorok a menedzsment fontos eszközei a jelenben, használatukkal elkerülhető, hogy az erőforrások helyrehozhatatlanul károsodjanak. (WTO, 2003) Egy jól kiválasztott indikátor időben felhívja a figyelmet a problémára, és segítséget nyújt annak felismerésében, hogy mit kell tenni a megoldás érdekében. (Sustainable Measures, 2000) Az indikátorok elemzésével megjósolhatók a döntések következményei, a döntések végrehajtását követően pedig az elért eredmények összehasonlíthatók lesznek a kitűzött célokkal. Az értékelésen túl az indikátorok által jelzett teljesítmény megismerésével a visszacsatolás útján lehetőség nyílik módosításokra, így jobb döntések szülehetnek. (ESDI, 2002)

A fenntarthatóság indikátorai különböznek a hagyományos mutatóktól, abban a tekintetben, hogy előtérbe helyezik a gazdasági, környezeti és társadalmi oldal kapcsolatrendszerét, az egyik dimenzióban bekövetkezett változást nem kezelik függetlenül a másik két dimenziótól. (UN, 2004) A gyakorlatban több indikátorkészlet is létezik, melyek között jelentős eltérések vannak, és nem alkalmazhatók egységesen bármely desztináció fenntarthatóságának értékelésére. Egyrészt vannak általános indikátorrendszerek, melyeket nem speciálisan a fenntartható turizmus értékelése céljából fejlesztettek ki, pl. ökológiai lábnyom, ökológiai hátizsák, egyes OECD indikátorok, ám adaptálhatók a turizmus területére. Másrészt léteznek specifikus indikátorkészletek is, melyek egy bizonyos célnak megfelelőek, valamint a lokális színre lettek kidolgozva. Ha tehát a cél egy adott desztináció fenntarthatóságának a vizsgálata, akkor először meg kell határozni a megfelelő indikátorokat, amelyhez már meglévő készleteket is lehet használni, természetesen a szükséges módosításokkal. Az indikátorkészlet kialakítását követi az indikátorok kiértékelése, valamely értékelési modell, módszer szerint. (Kósi – Baranyi, 2006)

A külföldi szakirodalomban számos ilyen módszert tettek közzé, alkalmazhatóságukat többségében esettanulmányokkal alátámasztva (lásd pl. Barioulet, é.n.; Bell-Morse, 1999; Ko, 2002, Vila et al., 2009), de hazai kutatók is foglalkoznak a fenntartható tu-

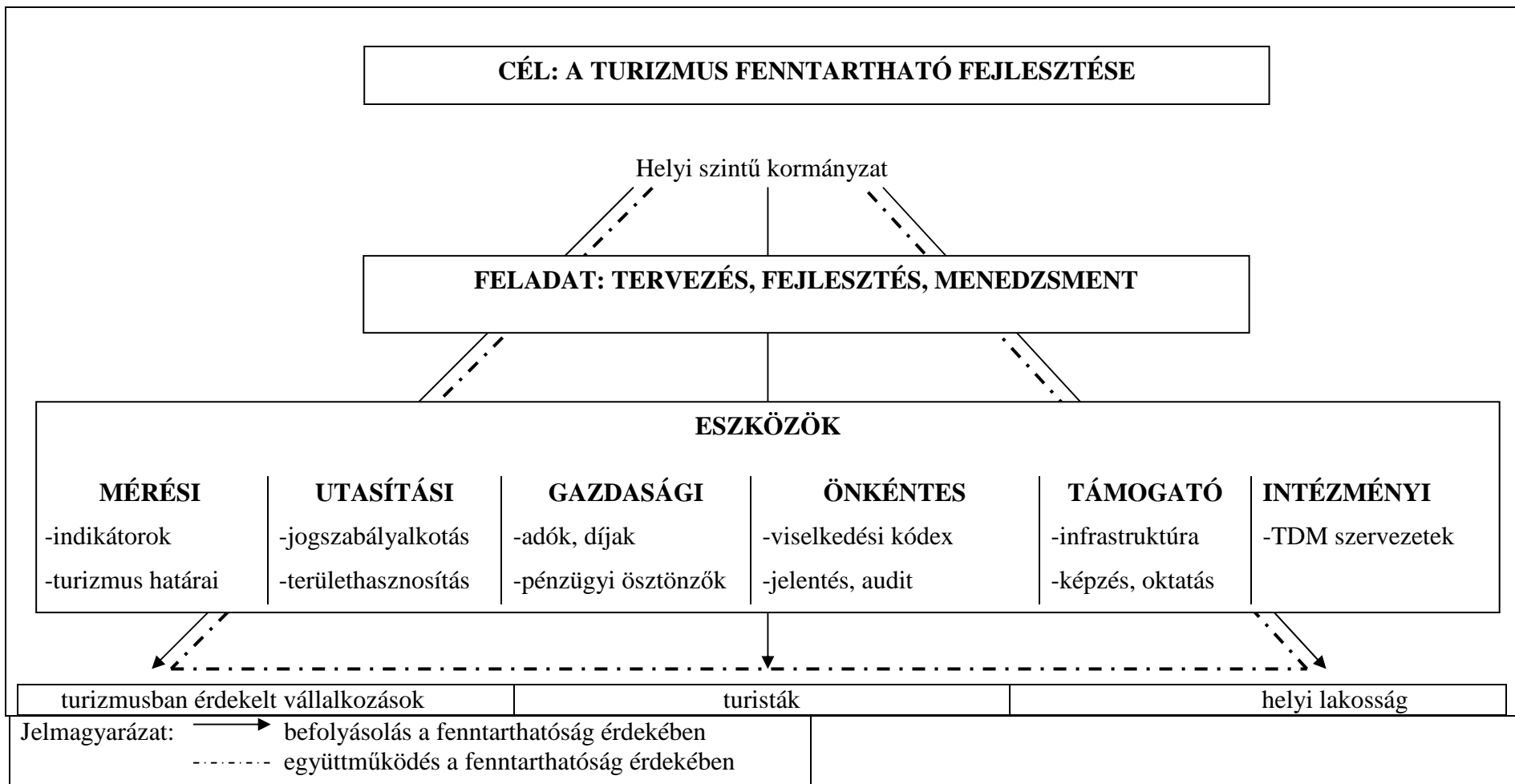
rizmus értékelési módszerének kidolgozásával. Dolgozatomban a magyar példák közül emeltem ki hármat, a jelzőlámpa módszert (Kósi – Baranyi, 2006, a Fenntarthatósági Érték Térképet (Dávid – Baros, 2009), valamint a turizmussal összefüggő életminőség indexet (Kovács és mtsai, 2006).

Összegezve a fentieket megállapítható, hogy a turizmus fenntarthatóságának értékeléséhez, a teherbíró képesség megállapításához ki kell választani a megfelelő indikátorokat. A turizmus fenntarthatóságának mérésére alkalmazható indikátorrendszerekre vonatkozóan többféle ajánlás létezik, a gyakorlatba átültethető értékelési módszerek kidolgozása és kipróbálása pedig napjainkban is folyik. A fenntarthatóság mérése időszerű és az érdeklődés középpontjában álló téma a szakirodalomban, ugyanakkor a gyakorlatban való elterjedéséhez nélkülözhetetlen a turizmus érintettjeinek támogató hozzáállása. Különösen fontos, hogy a helyi fejlesztési döntésekért felelős önkormányzatok tagjainak, a helyi döntéshozóknak a fenntarthatósággal kapcsolatos ismeretei alaposak legyenek, pozitív attitűdjeik pedig elősegítsék a turizmus fenntartható fejlesztését.

3.4. A turizmus érintettjeinek szerepe a turizmus fenntartható fejlesztésében

A fenntartható turizmus fogalmának feltérképezése, a teherbíró képesség és az indikátorok áttekintése után a turizmus fő érintettjeinek – a helyi lakosság, a turisták, a turizmus ipara, valamint a kormányzat, – szerepét, feladataikat és eszközeiket foglaltam össze a turizmus fenntartható fejlesztésében, mindvégig szem előtt tartva és kiemelve a helyi döntéshozók szempontjából fontos következtetéseket. A turizmus fő érintettjeinek, a helyi lakosságnak, a turistáknak, a turisztikai vállalkozásoknak és a különböző szintű kormányzatoknak sajátos feladataik vannak a fenntartható turizmusfejlesztés terén. Kiemelten fontos a kormányzatok szerepe, mivel az ágazat tervezésén, fejlesztésének ösztönzésén túl számos eszközük van a többi érintett befolyásolására, együttműködésének segítésére is. A helyi szintű kormányzatok fenntartható turizmusfejlesztéssel kapcsolatos feladatait és a hozzájuk kapcsolódó eszközeit összefoglaló ábrában mutattam be. (1. ábra)

1. ábra: A helyi szintű kormányzatok szerepe a fenntartható turizmusfejlesztésben

Forrás: Saját összeállítás WTO, 2005 alapján kiegészítve

3.5. Az Észak-alföldi turisztikai régió helyi döntéshozóinak attitűdjei a fenntartható turizmusfejlesztéssel kapcsolatban

Az empirikus kutatási kérdéseim a következők:

1. Milyen ismeretekkel rendelkeznek a helyi döntéshozók a fenntartható turizmusfejlesztés fogalmával kapcsolatban?
2. A turizmus lehetséges hatásai közül melyeket tartják különösen fontosnak?
3. Milyen attitűdökkel rendelkeznek a fenntartható turizmus alapelveivel kapcsolatban?

Első empirikus kutatási kérdésem a helyi döntéshozók ismereteire vonatkozott a fenntartható turizmusfejlesztéssel kapcsolatban. Erre vonatkozó hipotézisem a következő:

H1: A helyi döntéshozók számára ismert a fenntartható turizmus fogalma, elsősorban a környezet-gazdaság-társadalom érdekeinek egyensúlyát tartják fontosnak.

A hipotézis tesztelése érdekében zárt kérdést fogalmaztam meg, a következőképpen: „*Hallott-e már a fenntartható turizmusfejlesztés kifejezésről?*”. Az eredmény nem túlságosan biztató képet fest a döntéshozók tájékozottságáról: a megkérdezettek közül 66-an (54 %) feleltek „igenel”, míg 57-en (46 %) meglepő módon nemleges választ adtak. Úgy vélem, mivel a fenntartható turizmusfejlesztés nem újkeletű fogalom, elvárható lenne, hogy a helyi döntéshozók jóval nagyobb arányban ismerjék azt. Ezenkívül a régióra közvetlenül vonatkozó stratégiák, az Észak-alföldi Régió Stratégiai Programja 2007-2013, valamint az Észak-alföldi Turizmusfejlesztési Stratégia 2007-2013 is hangsúlyozza a fenntartható fejlődés fontosságát. Célul tűzik ki, hogy az Észak-alföldi régió „Öko-régió” legyen. A Stratégiai Program 2. specifikus célja a régió természeti, környezeti rendszereinek kialakítása, megőrzése, és fenntartható használata, a környezet értéként való kezelése, az ehhez kapcsolódó egyik prioritás pedig a környezeti adottságokra épülő gazdasági tevékenységek, így a turizmus környezeti szempontból történő fejlesztése. (Az Észak-alföldi Régió Stratégiai Programja, 2006) A Turizmusfejlesztési

Stratégiát szintén átszövi a fenntartható turizmusfejlesztés követelménye. Valószínűsíthető, hogy ezek a dokumentumok ismertek a helyi döntéshozók előtt, meglepő, hogy a döntéshozók ilyen jelentős hányada számára a fenntartható turizmusfejlesztés koncepciója mégis tisztázatlan maradt.

A következőkben arra kerestem a választ, hogy a döntéshozók *honnan szereztek tudomást a fenntartható turizmusfejlesztés fogalmáról*. Figyelemfelkeltő, hogy a válaszadók közül legtöbben a *pályázati kiírásokat, a stratégiákat és operatív programokat* jelölték meg, holott ezeknek nem elsődleges célja a fenntartható turizmusfejlesztés fogalmáról való tájékoztatás. Tanulságos, hogy az általuk meghatározott irányvonalak és követelmények arra készítetik az érintetteket, hogy tájékozódjanak az adott témában. Nem meglepő a média, a szakmai konferenciák és találkozók szerepe, valamint előremutató, hogy egyeseknek már a felsőfokú tanulmányaik során lehetőségük nyílt ismereteket szerezni a fenntarthatóságról. Az egyéb képzések említésének alacsony száma azonban arra enged következtetni, hogy az ilyen jellegű képzések jelenleg nem kellőképpen elterjedtek, bevezetésük, elterjesztésük a jövőben célszerű lehet..

Ezt követően egy nyílt kérdést tettem fel, melyben arra kerestem a választ, hogy a döntéshozók hogyan határoznák meg a *fenntartható turizmusfejlesztés* fogalmát, függetlenül attól, hogy korábban hallottak-e róla vagy sem. A 123 döntéshozó közül 46-an nem adtak választ a kérdésre. Azok közül, akik azt állították, hogy ismerik a fogalmat, 12-en nem definiálták. Összesen 77 db választ kaptam, melyek közül 6 tekinthető „helytelennek”, azaz a magyarázat nem áll összefüggésben a fogalom valódi jelentésével. A többi válasz, bár hangsúlyaiban, részleteiben eltér egymástól, tartalmaz olyan közös elemeket, amelyek a fogalom – legalábbis részleges – ismeretére utalnak. Ezeket a közös pontokat, jellemzőket tartalmazza az alábbi táblázat. (1. táblázat)

1. táblázat: **A fenntartható turizmus fogalmi összetevőinek előfordulási gyakorisága a döntéshozók definícióiban**

Említett jellemző	Említések száma
Gazdasági eredményesség	49
Környezet megóvása	33
Társadalmi fenntarthatóság	13
Ebből együttesen említve:	
Gazdaság, környezet és társadalom fenntarthatósága	12
Gazdaság és környezet fenntarthatósága	7
Gazdaság és társadalom fenntarthatósága	1
Hosszú távú fejlesztés	20
Vendégek visszatérésének elérése	3
Teherbíró képesség tiszteletben tartása	2
Minőségi fejlesztés	2
Kihasználatlan potenciál kiaknázása	2
Komplex fejlesztési stratégia kidolgozása	3
Brundtland-jelentés fogalmát tükrözi	4
Ökocímke mint a megvalósítás eszköze	1

Forrás: Saját összeállítás

Megjegyzés: Az egyes jellemzők említésének összege nem egyenlő a helyes meghatározások összes számával, mivel egy definíció több jellemzőt is tartalmazhatott.

Az első empirikus kutatási kérdésre adott válaszok a következőképp összegezhetők. A döntéshozók ismeretei a fenntartható turizmusfejlesztésről meglehetősen hiányosak, a megfogalmazott definíciók a fogalom részleges ismeretéről, félreértelmezéséről tanúskodnak. A dolgozatom első fejezetében ismertett fogalmi lehatárolások alapján egyértelmű, hogy a fenntartható turizmus elsődleges és alapvető kritériuma a környezeti állapot megőrzése, javítása. Ennek ellenére amint azt láthattuk, a döntéshozók elsősorban a gazdasági növekedéssel azonosítják az ágazat fenntartható fejlesztését, háttérbe szorítva a környezeti érdekeket. Aránytalanul ritkán említik a helyi társadalom közösségi értéke-

inek, szokásainak megóvását, együttműködésük fontosságát is, holott a fenntarthatóság-
nak ezek mind gyakrabban idézett előfeltételei.

A turisták elégedettségére is igen ritkán, csupán a „visszatérő vendégek” kíváncsi megfogalmazásával utalnak. Szinte egyáltalán nem esik szó a definíciókban a fenntarthatóság eléréséhez szükséges eszközökről, így például a teherbíró képességről, az indikátorokról, az önkéntes tanúsítványokról, etikai és viselkedési kódexekről, stb. A meghatározásokban viszonylag sűrűn fordul elő utalás az időtávra, a döntéshozók a fenntartható turizmusfejlesztéshez leginkább a „hosszú távot” kapcsolják, meg kell jegyezni azonban, hogy ezt elsősorban a gazdasági sikerességre vonatkoztatva teszik. A „hosszú távú tervezés” mint a fenntarthatóság alapját képező tevékenység, csupán egyszer kerül említésre. Meglepő eredménynek tartom, hogy éppen a tervezésért is felelős helyi döntéshozók „feledkeznek meg” ennek jelentőségéről. Összefoglalva elmondható, hogy a turizmusfejlesztés kulcsfontosságú szereplőinek, a helyi döntéshozóknak az ismeretszintje az ágazat fenntartható fejlesztéséről messze elmarad a kívánatostól. Csak a szűk többségük hallott a fogalomról, és aki vállalkozott a fogalom jelentésének meghatározására, azok is csak részleges ismeretekről tettek tanúbizonyságot. Ennek megváltoztatása érdekében meg kell találni a megfelelő eszközöket, legyen az a képzés valamilyen formája, vagy éppen a szakmai tájékoztatás a megfelelő csatornákon. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy:

A H1 hipotézist nem támasztották alá a kapott eredmények.

Második empirikus kutatási kérdésem arra vonatkozott, hogy a turizmus lehetséges hatásai közül melyiket vélik a döntéshozók fontosabbnak a többinél. Ezt a kérdéskört azért is tartottam különösen érdekesnek, mert nemcsak a döntéshozók véleményét tükrözhetik a válaszok, hanem a turizmusfejlesztés jövőbeli hatásaira vonatkozó várakozásaikat is.

A megkérdezetteknek egy 1-8 terjedelmű skálán kellett rangsorolniuk a turizmus lehetséges hatásait. Az 1-es érték a legfontosabb tényezőt jelölte a rangsorban, míg a 8-as érték a legkevésbé fontosat.

A döntéshozók által rangsorolt hatások jobb átláthatósága érdekében a felmérés során elkülönítettem a turizmus gazdasági, természeti és társadalmi-kulturális hatásait, ezeken a kategóriákon belül külön kérdeztem rá a pozitív és a negatív tényezők fontosságára.

(Természetesen a kategóriák között előfordulhatnak átfedések, és a pozitív – negatív hatások is nézőpont szerint változhatnak.) Hipotéziseimet a gazdasági, társadalmi és környezeti hatásokra vonatkozóan elkülönítve fogalmaztam meg.

A gazdasági hatásokra vonatkozó hipotézisem a következő volt:

H2: A helyi döntéshozók a foglalkoztatottsággal összefüggő hatásokat fontosabbnak tartják, mint a turizmus többi gazdasági hatását.

A legfontosabb pozitív gazdasági tényezőként a munkahelyteremtő hatást, valamint a jövedelemteremtést, és az életszínvonal emelkedését emelték ki a válaszadók. A legfontosabb negatív tényezőként a szezonális foglalkoztatottságot választották a megkérdezettek, ezt a feketegazdaság erősödése, majd a turizmustól való függőség követte. Tehát mind a pozitív, mind a negatív gazdasági hatások esetében a legfontosabbnak a foglalkoztatottsággal összefüggő munkahelyteremtést, illetve a szezonális foglalkoztatottságot tartották a helyi döntéshozók. Következésképp:

a H2 hipotézist elfogadhatjuk.

A helyi döntéshozók környezeti hatásokra vonatkozó véleményével kapcsolatban a következő hipotézist fogalmaztam meg:

H3: A helyi döntéshozók a településen közvetlenül tapasztalható, természeti környezetre irányuló hatásokat fontosabbnak tartják az ember alkotta, épített környezetre gyakorolt hatásoknál.

Az infrastruktúra kiépítése, fejlesztése került az első helyre, ami egyrészt összhangban van az előző két kérdésre adott válaszból levont következtetésünkkel, mely szerint a lakosság közvetlen, kézzel fogható érdekei kapnak prioritást, másrészt magyarázható a régió viszonylagos elmaradottságával. A rangsorban csak ezután helyezkednek el a közvetlenül a környezet javulására vonatkozó állítások, élükön a természeti környezet minőségi javulásával. A legfontosabb tényezőnek a megnövekedett hulladékterhelés, szemetelés mutatkozott, ezt követte a növény- és állatvilág károsodása, illetve a talajszennyezés. A döntéshozók szerint a legkevésbé fontos tényező a vizuális szennyezés, azaz a település vagy táj képének károsodása az épített környezet változása miatt. Ösz-

szességében a döntéshozók az infrastruktúra fejlesztését mint *legfontosabb pozitív környezeti hatást* leszámítva a természeti környezetet befolyásoló hatásokat fontosabbnak tartották az ember alkotta környezetre gyakorolt hatásoknál. Ebből következően:

A H3 hipotézist elfogadhatjuk.

A helyi döntéshozók társadalmi-kulturális hatásokra vonatkozó véleményéről hipotézisem a következő:

H4: A döntéshozók a turizmus hatásai közül a helyi társadalom meglévő közösségi és kulturális értékeinek megőrzését tartják kiemelkedően fontosnak, míg negatív hatásként leginkább az ezt veszélyeztető társadalomellenes magatartás megnyilvánulásaitól tartanak.

A döntéshozók szerint a legfontosabb pozitív társadalmi-kulturális hatás a csökkenő elvándorlás, a helyi kulturális értékek megőrzése, illetve a társadalmi, kulturális élet élénkülése. A felmérés szerint legfontosabb negatív társadalmi-kulturális jelenségnek a növekvő bűnözést tartották a döntéshozók, emellett a közösségen belüli gazdasági egyenlőtlenségek fokozódását és a deviáns viselkedés (alkoholizmus, prostitúció, vandalizmus, kábítószerfogyasztás) erősödését találták különösen jelentősnek. A bűnözés növekedése, a deviáns viselkedés erősödése, az erkölcsi normák romlása kisebb vagy nagyobb súllyal, de beletartozik a társadalomellenes magatartás kategóriájába, így megfelel a hipotézisben megfogalmazottaknak.

A H4 hipotézis tehát elfogadható.

A továbbiakban a döntéshozók attitűdjeinek jobb megismerése érdekében a fenntartható turizmussal kapcsolatos állításokat öt kategóriába soroltam. Ezek a kategóriák a következők voltak:

- turizmus és környezet
- turizmus és gazdaság
- turizmus és társadalom/kultúra
- a turizmus stratégiai tervezése - a helyi közösség szerepe a döntéshozásban
- a turisták befolyásolásának kérdése a fenntarthatóság érdekében.

A helyi döntéshozók attitűdjeire vonatkozó hipotézisem a következő:

H5: A helyi döntéshozók attitűdjei támogatják a fenntartható turizmusfejlesztés megvalósulását.

A döntéshozók a felsorolt témakörökre vonatkozóan találtak témánként 5-10, összesen 29 állítást a kérdőíven. Az egyes állítások természetesen több kategóriába is besorolhatóak. Véleményüket egy ötfokú Likert skálán kellett kinyilvánítaniuk, (5-teljes mértékben egyetért, 4-„inkább egyetért”, 3-„semleges”, 2-„inkább nem ért egyet”, 1-„egyáltalán nem ért egyet”, illetve „nem válaszol”) (2. táblázat)

Összefoglalva a kapott eredményeket a következők állapíthatók meg a helyi döntéshozók fenntarthatóság iránti attitűdjeiről. A döntéshozók nem tulajdonítanak különös jelentőséget a turizmus lehetséges negatív környezeti hatásainak, a turizmusnak elsősorban a gazdasági hasznát vélelmezik. A turizmus fejlesztését támogatják ugyan, de reálisan értékelve a szerepét, nem értenek egyet más hagyományos ágazatok, így a mezőgazdaság háttérbe szorításával. A gazdaság diverzifikációja szempontjából ez a hozzáállás kifejezetten előnyös lehet a jövőben. A turizmus helyi társadalomra gyakorolt hatásait is inkább pozitívnak vélik, összességében azonban felmerülnek az esetleges negatív hatásokra pl. bűnözés, vonatkozó aggodalmak. A fenntarthatóság követelményeinek teljes mértékben megfelel a döntéshozók hozzáállása a stratégiai tervezés, a társadalmi részvétel tekintetében. Láthattuk, hogy amellet, hogy a döntéshozók felismerték az önkormányzat szerepét a tervezés, fejlesztés terén, fontosnak tartják a társadalmi részvételt, a lakosság, a vállalkozások bevonását is. A fenntarthatóság szempontjából ugyancsak pozitív, hogy a turisták befolyásolására alkalmas eszközök közül támogatják az ökocímkék használatát, illetve a kormányzat által is befolyásolható vállalkozásoknak nagy jelentőséget tulajdonítanak.

A fentiek alapján úgy gondolom, hogy a döntéshozók attitűdjei többségében megfelelnek a fenntartható fejlődés követelményeinek, azzal a kitételrel, hogy a környezeti hatások fontosságát hangsúlyosabban kellene kezelniük. Mindezek alapján:

A H5 hipotézist elfogadhatjuk.

2. táblázat: Az attitűdökre vonatkozó állítások

Sorszám	Állítás	Átlagpont	Relatív szórás
1	A turizmus rendszerint környezetszennyezéshez vezet	2,53	0,162
2	A turizmus károsítja a természetes ökoszisztémákat, és hozzájárul a biológiai sokféleség csökkenéséhez	2,56	0,181
3	A környezettudatos turisztikai vállalkozásokat előnyben részesítik a turisták	3,40	0,264
4	A turistáknak külön díjakat/adót kellene fizetniük az üdülőhelyek természeti értékeinek megőrzése érdekében	2,95	0,445
5	A turizmust a negatív környezeti hatásai ellenére is fejleszteni kell	4,14	0,245
6	A lakosoknak több információval kellene rendelkeznie a turizmus költségeiről és hasznáról	4,48	0,161
7	A turizmusból származó jövedelem az egész helyi lakosság hasznára válik	4,12	0,249
8	A turizmus fejlesztésekor a földhasználat más lehetőségeit is ugyanakkora súllyal kell mérlegelni	4,03	0,228
9	A turizmus fejlesztése kedvezőbb a helyi lakosság számára, mint a mezőgazdaság fejlesztése	2,85	0,112
10	A turizmus gazdasági előnyei fontosabbak, mint az általa okozott negatív hatások ezért a turizmust érdemes fejleszteni, ahol csak lehetséges	3,30	0,295
11	A turizmusfejlesztési döntéseket elegendő, ha a piaci erők befolyásolják	2,02	0,483
12	A helyi lakosság általában nem vesz részt a turisztikai fejlesztési tervek/stratégiák készítésében	3,44	0,138
13	A helyi lakosoknak részt kellene venni a turisztikai fejlesztési tervek/stratégiák készítésében	4,38	0,194
14	A turistáknak külön adót/díjakat kellene fizetniük, a település kulturális értékeinek megőrzése érdekében	2,97	0,441
15	A turizmus hozzájárul a bűnözés növekedéséhez.	3,03	0,377
16	A turizmus hozzájárul a helyi kultúra és a hagyományok ápolásához	4,35	0,167
17	A turizmus fejlesztése általában előnyös a helyi közösségek számára	4,56	0,116
18	Sikeres turizmusfejlesztés csak térségi összefogással jöhet létre	4,23	0,225
19	A turizmus hosszú távú fejlesztésének alapfeltétele a helyi lakosság együttműködése	4,56	0,138
20	A turisztikai tervezés és a stratégiakészítés kizárólag kormányzati feladat	1,85	0,218
21	A turizmusban nem érdekelt üzleti vállalkozásoknak nem kell részt venniük a turizmus tervezésében	2,21	0,244
22	A helyi szintű turisztikai fejlesztési stratégiát a turisztikai vállalkozások, a helyi lakosság és az önkormányzat együttműködésével kell megalkotni	4,70	0,116
23	A helyi érdekcsoportokkal és lakossági egyesületekkel egyeztetni kellene a turizmussal kapcsolatos döntésekben	4,48	0,135
24	A helyi érdekcsoportokkal és lakossági egyesületekkel folytatott konzultáció felesleges idő- és pénzpocséklás	1,38	0,253
25	A turisták befolyásolására a formális szabályozás, rendeletek, előírások a legmegfelelőbbek	3,02	0,263
26	A turisták számára alkotott viselkedési kódexek elegendők a turisták felelősségteljes magatartásának befolyásolására	2,29	0,473
27	A turisták környezeti tudatosságát oktatási programokkal lehet növelni	3,25	0,349
28	A turistákat oktatási programokkal lehet ösztönözni a helyi kultúra tiszteletben tartására	3,31	0,338
29	A kiemelkedő minőségű és környezetbarát szolgáltatást garantáló turisztikai védjegyek hatékony eszközei a fenntartható fejlődés megvalósításának	4,34	0,151

Forrás: Saját összeállítás

Végezetül a 3. táblázatban a kutatási kérdéseket és a hozzájuk tartozó hipotéziseket összesítettem, valamint azt, hogy az empirikus kutatás eredményei alapján a hipotézisek elfogadhatók vagy elvetendőek.

3. táblázat : **Az empirikus kutatási kérdések és a hozzárendelt hipotézisek összefoglaló táblázata**

Kutatási kérdések és hipotézisek	Elfogadott hipotézis	Elvetett hipotézis
1. Milyen ismeretekkel rendelkeznek a helyi döntéshozók a fenntartható turizmusfejlesztés fogalmával kapcsolatban?		
H1: A helyi döntéshozók számára ismert a fenntartható turizmusfejlesztés fogalma, elsősorban a környezet-gazdaság-társadalom egyensúlyát tartják fontosnak.		X
2. A turizmus lehetséges hatásai közül melyeket tartják különösen fontosnak?		
H2: A helyi döntéshozók a foglalkoztatottsággal összefüggő hatásokat fontosabbnak tartják, mint a turizmus többi gazdasági hatását.	X	
H3: A helyi döntéshozók a településen közvetlenül tapasztalható, természeti környezetre irányuló hatásokat fontosabbnak tartják az ember alkotta, épített környezetre irányuló hatásoknál.	X	
H4: A döntéshozók a turizmus társadalmi-kulturális hatásai közül a helyi társadalom meglévő közösségi és kulturális értékeinek megőrzését tartják kiemelkedően fontosnak, míg negatív hatásként leginkább az ezt veszélyeztető társadalomellenes magatartás megnyilvánulásaitól tartanak.	X	
3. Milyen attitűdökkel rendelkeznek a fenntartható turizmus alapelveivel kapcsolatban?		
H5: A helyi döntéshozók attitűdjei támogatják a fenntartható turizmusfejlesztés megvalósulását.	X	

Forrás: Saját összeállítás

4. AZ ÉRTEKEZÉS FONTOSABB MEGÁLLAPÍTÁSAI, ÚJ ÉS ÚJSZERŰ EREDMÉNYEK

1.Értekezésem újszerű eredményének tartom, hogy *összegyűjtöttem és rendszereztem az angol nyelvű irodalom fenntartható turizmusra vonatkozó meghatározásait, illetve a koncepcióhoz kapcsolódó alapelveket és elméleti megközelítéseket.* A korábbi hazai munkákban erre – noha a fenntartható turizmus egyes fontos definícióit többen bemutat-
ták – átfogó igénnyel nem történt kísérlet. Az elemzés eredményeképp *meghatároztam a fenntartható turizmus fogalmának legfőbb komponenseit, melyek a gyakorlatba való átültetéshez is iránymutatásul szolgálhatnak.* Arra is rámutattam, hogy az értelmezés távolról sem tekinthető lezártnak, a kutatásnak számos koncepcionális kérdés megvála-
szolásában vannak további teendői.

2. A fenntarthatóság gyakorlati megvalósítása szempontjából nagy jelentőségű a teher-
bíró képesség kérdésköre. Újszerű eredménynek tartom *a turizmusra vonatkozó teherbí-
ró képesség fogalmának, gyakorlati alkalmazásának elemzését, a mérési nehézségek feltárását az angol nyelvű szakirodalom alapján.* Bemutattam, hogy egy a teherbíró
képességet kifejező abszolút szám meghatározása többnyire nem lehetséges, de a turiz-
mus hatásainak elemzésekor kialakíthatók olyan küszöbértékek, amelyek elérése fi-
gyelmeztetheti a turizmus érintettjeit, különösen a döntéshozókat a beavatkozás szüksé-
gességére. Ez utóbbiból következik, hogy a teherbíró képesség meghatározása hasznos
eszköz lehet a turizmus tervezésében és menedzselésében.

3. Dolgozatomban *feltártam a turizmus érintettjeinek szerepét a fenntarthatóság felé
való elmozdulásban,* s ezen belül kiemelten foglalkoztam a kormányzat szerepével. Ez
újdomságnak tekinthető, mert a hazai források a kormányzat turizmussal kapcsolatos
feladatait a gazdaságfejlesztés terén látják, háttérbe szorítva a fenntarthatóságot, külö-
nösen a környezeti érdekeket illető teendőiket. A nemzetközi szakirodalom elemzésére
alapozva *összefoglaló ábrában jelenítettem meg a fenntarthatóság elérésében különösen
fontos helyi önkormányzatok feladatait és eszközeit* a többi érintett: a helyi lakosság, a
turizmusban érdekelt vállalkozások és a turisták viszonylatában.

4. A turizmust az Észak-alföldi régió gazdaságában kiemelten fontos fejlesztendő ága-
zatként tartják számon. A helyi önkormányzatok tagjainak, a helyi döntéshozóknak kü-

lönösen nagy felelőssége van tekintetben, hogy a fejlesztések megfeleljenek a fenntarthatóság követelményeinek, ezért a fenntarthatósággal kapcsolatos ismereteik, véleményük és attitűdjeik meghatározóak lehetnek a régió jövője szempontjából. Új eredménynek tartom, hogy *elsőként mértem fel és elemeztem a helyi döntéshozók tudásszintjét és attitűdjeit a fenntartható turizmusfejlesztéssel kapcsolatban az Észak-alföldi turisztikai régióban*, és az empirikus kutatás eredményeire alapozva felhívtam fel a figyelmet arra, hogy a döntéshozók nem helyezik előtérbe a környezeti érdekeket a turizmussal kapcsolatos fejlesztési elképzeléseik kapcsán.

5. A fenntarthatóság irányába történő elmozdulás érdekében a helyi döntéshozók számára *képzési program összeállítását javasoltam* egyrészt a fenntartható turizmusfejlesztés koncepciójára, annak gyakorlati aspektusaira, másrészt a helyi szintű kormányzat feladataira és eszközeire vonatkozóan.

5. AZ EREDMÉNYEK GYAKORLATI HASZNOSÍTHATÓSÁGA

Kutatásommal fel kívánom hívni a figyelmet arra a tényre, hogy a helyi döntéshozók informáltsága a fenntarthatóság és a fenntartható turizmusfejlesztés terén döntő fontosságú. A kutatás számomra leginkább meglepő eredménye az volt, hogy a helyi döntéshozók többsége nem ismerte, vagy nem helyesen ismerte a fenntartható turizmusfejlesztés fogalmát. Legtöbbször a gazdasági fenntarthatósággal azonosították a koncepciót, a természeti környezet megóvását nem tartották elsődlegesnek.

A helyi döntéshozók véleményét és attitűdjeit vizsgáló kérdések eredményei azonban némiképp árnyalják ezt a negatív képet. Világossá vált ugyanis, hogy bár a természeti környezet fontossága nem elég hangsúlyos és a közvetlen gazdasági érdekek előnyt élveznek a döntéshozók felfogásában, összességében mégis a fenntarthatóságnak főbb vonalakban megfelelő attitűdöket tanúsítanak, így például a társadalmi tőke elemeinek nagy jelentőséget tulajdonítanak, a helyi közösségek összefogását, részvételét a döntéshozatalban fontosnak tartják, a turizmus fejlesztésével nem kívánják kiszorítani más gazdasági ágakat.

Az eredmények alapján beazonosítható két fő terület, ahol beavatkozás szükséges. Egyrészt fontos lenne a helyi döntéshozók ismereteinek bővítése, elmélyítése a fenntartható turizmus témakörében, másrészt pedig kívánatos lenne a helyi szintű kormányzatok fenntartható turizmusfejlesztéssel kapcsolatos feladatainak, és az ehhez alkalmazható eszközöknek a tudatosítása a helyi döntéshozók körében. A gyakorlati megvalósításra vonatkozó javaslatom az általam összeállított ábra (5. ábra: A helyi szintű kormányzatok szerepe a fenntartható turizmusfejlesztésben) elterjesztése, amely a fő feladatokat és eszközöket foglalja össze. Ezen túlmenően hasznos lenne egy a fenntartható turizmusfejlesztéssel kapcsolatos képzési anyag kidolgozása, amely „útmutatóként” nyomtatott vagy internetes formában szolgálhatná a fenntartható fejlődés koncepciójának megvalósítását.

6. PUBLIKÁCIÓK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN

Idegen nyelvű tudományos folyóirat:

1. **Vargáné Csobán K.** – Bauerné Gáthy A. (2009): *Long-term government responses to sustainable tourism development: principles and strategies.* APSTRACT: Applied Studies in Agribusiness and Commerce. Vol. 3 No. 3-4, 2009 <http://purl.umn.edu/53550> 0,2

Magyar nyelvű tudományos folyóirat idegen nyelvű összefoglalóval:

2. **Vargáné Csobán K.** (2007): *Lakossági attitűdvizsgálatok a turizmusfejlesztésről.* Debreceni Egyetem ATC és a DAB Mezőgazdasági Szakbizottsága PhD Konferencia, „A jövő tudósai, a vidék jövője”, doktoranduszok konferenciája 2006. Agrártudományi Közlemények (26) Acta Agraria Debreceniensis 2007. 0,2
3. **Vargáné Csobán K.** (2006): *Az ökocimkék jelentősége a turizmusban.* Debreceni Egyetem ATC és a DAB Mezőgazdasági Szakbizottsága PhD Konferencia, „A jövő tudósai, a vidék jövője”, doktoranduszok konferenciája 2005. Agrártudományi Közlemények (20.) Acta Agraria Debreceniensis 2006. Különszám 118-124 0,2
4. **Vargáné Csobán K.** (2005): *A fenntartható turizmus értékelése.* Debreceni Egyetem ATC és a DAB Mezőgazdasági Szakbizottsága PhD Konferencia, „A jövő tudósai, a jövő Magyarországa”, doktoranduszok konferenciája 2004. Agrártudományi Közlemények (16.) Acta Agraria Debreceniensis 2005. Különszám 414-421 0,2
5. **Vargáné Csobán K.** – Józsné Kristóf E. (2007): *A fenntartható fejlődés oktatásának tematikája a többlépcsős képzés szaknyelvi programjában.* PORTA LINGUA, Debrecen 2007. 237-244 0,2
6. Józsné Kristóf E. – **Vargáné Csobán K.** (2006): *A fenntarthatósággal kapcsolatos ismeretek közvetítése a szaknyelvi órán.* PORTA LINGUA, Debrecen 2006. 217-221 0,2

Lektorált, idegen nyelven megjelent konferencia előadások:

7. **Vargáné Csobán K.** (2008): *Conceptual Approaches to Sustainable Tourism Development – Interpretations by Local Planners in Rural Areas.* AGRARIAN PERSPECTIVES XV. International Scientific Conference, Prague, 16-17 September 2008. 310-319 0,3
8. **Vargáné Csobán K.** (2007): *Social Aspects of Tourism Carrying Capacity in Rural Areas.* Agrarian Prospects XVI.” European Trends in the Development of Agriculture and Rural Areas”, Prague 17-19 September, 2007 (ISBN 978-80-213-1675-1) CD-Rom 8 p. 0,3
9. **Vargáné Csobán K.** (2006): *The role of tourism in rural development policy.* „AGRARIAN PERSPECTIVES XV.” Collection of Papers of International Scientific Conference, Prague, 20-21 September, 2006 (ISBN 80-213-1531-8) 0,3

Lektorált, Magyarországon idegen nyelven megjelent konferencia előadások:

10. **Vargáné Csobán K.** – Gáthy A (2009).: *An Analysis of the Strategies for Sustainable Development Based on the Principles of Sustainable Tourism.* Aspects and Visions of Applied Economics and Informatics, International Congress, Debreceni Egyetem, Debrecen, 26-27 March 2009, elektronikus adathordozó 7 p. 0,075

Lektorált, magyar nyelven megjelent konferencia előadások idegen nyelvű összefoglalóval:

11. **Vargáné Csobán K.** (2007): *A teherbíró képesség kérdésköre turizmusban.* AVA 3 – Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés és Agrárinformatika” Nemzetközi Konferencia, Debreceni Egyetem AVK, Debrecen, 2007. március 20-21 CD kiadvány 9 p. 0,1
12. **Vargáné Csobán K.** (2005): *A fenntartható turizmus és a Local Agenda 21.* „Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés” Nemzetközi Konferencia, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara, 2005, CD kiadvány 10 p. 0,1
13. **Vargáné Csobán K.** – Gáthy A. (2005): *A turizmus kérdései az Európai Unió tagországainak nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáiban,* AVA 2 — „Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés és Agrárinformatika” Nemzetközi Konferencia, Debreceni Egyetem AVK, Debrecen, 2005. április 7-8., 12 p. CD kiadvány 12 p. 0,05

Lektorált, magyar nyelven megjelent konferencia előadások (idegen nyelvű összefoglaló nélkül):

14. **Vargáné Csobán K.** (2007): *A társadalmi teherbíró képesség a turizmusban.* XIII. Ifjúsági Tudományos Fórum, Keszthely 2007. március 22. CD-Rom 6 p. 0,05

Más tudományterülethez tartozó lektorált folyóiratban megjelent publikációk:

15. Ildikó Tar, **Katalin Csobán Varga,** Troj B. Wiwczarowski (2009): *Improving ESP Teaching through Collaboration: the Situation in Hungary.* ESP World, Issue 1 (22) Vol.8 2009 <http://www.esp.world.info>
16. **Vargáné Csobán K.** (2005): *Az üzleti alapismeretek magyar nyelven tantárgy bemutatása.* PORTA LINGUA, Debrecen 2005. 243-249

Összesen: 2,475
A Doktori Iskola által előírt érték 1,00